

Hatkaaminen - mitä meidän tulisi tehdä?

Pesäpuu ry järjesti 20.1.2021 iltapäivätilaisuuden otsikolla ”Hatkaaminen - mitä meidän tulisi tehdä?”. Tilaisuuden tavoitteena oli luoda ja syventää yhteistä ymmärrystä hatkaamiseen liittyen sekä koota yhteen aihepiirin kannalta keskeisiä kehittämistarpeita. Pesäpuu ry on hakenut vuonna 2020 oikeusministeriöltä hankerahoitusta aiheeseen tarttumiseksi, mutta tätä haettua rahoitusta ei saatu, joten rahoitusta tullaan hakemaan uudelleen STEA:lta keväällä 2021. Tilaisuus tuotti monialaista näkemystä siitä, mihin kehittämishankkeen tavoitteita ja toimenpiteitä tulisi suunnata.

Tilaisuudessa kuultiin alustukset aiheeseen liittyen sijaishuollossa asuvien ja asuneiden nuorten näkökulmasta, sijaishuoltopaikasta luvatta poistuneiden nuorten vanhempien näkökulmasta sekä sosiaalityön, lastensuojelulaitoksissa tehtävän työn ja poliisin näkökulmista. Alustusten tavoitteena oli tehdä näkyväksi ilmiön kompleksisuutta ja herätellä osallistua ajattelemaan aihetta moninäkökulmaisesti. Alustuksia oli seuraamassa reilut 140 henkilöä ja yhteiseen keskusteluun aiheeseen liittyen osallistui lähes 90 osallistujaa. Yhteiset keskustelut kirjattiin ja niiden anti on koottu osaksi tätä koostetta.

Alustukset:

Toimintaympäristö:

Pesäpuu ry:n toiminnanjohtaja Jari Ketola avasi tilaisuuden luomalla kuvaa toimintaympäristöä hatkaamiseen liittyen. Puheenvuorossa nousi esiin, että Suomessa ei ole selkeää kansallista tilannekuvaa aiheesta. Meillä ei ole tietoa esimerkiksi hatkaamisen kestoista, niihin johtaneista syistä, eri toimijoiden toimintamalleista hatkaamisen aikana, keinoista ennaltaehkäistä hatkaamista ja miten hatkaamisen jälkihoitoa toteutetaan sijaishuoltopaikkaan palaamisen jälkeen.

Puheenvuorossa nostettiin esiin haastetta kehittää aihepiiriin liittyviä asioita ilman, että ensin kerättäisiin tietoa ja luotaisiin yhteistä tilannekuvaa ilmiöstä, jotta kehittämistoimenpiteiden tuloksia voitaisiin jatkossa mitata. Yhtenä mahdollisuutena, ikkunana, kehittää aiheeseen liittyviä asioita esitettiin lastensuojelulain uudistamistoimenpiteet erityisesti vaativan sijaishuollon osalta. Lisäksi korostettiin, että ilmiöön on haettava ratkaisuja systemisesti koko lastensuojelujärjestelmä, sen prosessit ja toimintamallit huomioiden sekä välttää yksinkertaistuksia, syyllisten etsimistä ja koko ilmiön typistämistä ainoastaan hatkatilanteeseen.

Nuorten näkökulma:

Nuorten näkökulmaa hatkaamiseen liittyen tilaisuuteen toivat Maya Waitara ja Vappu Taipalus Osallisuuden Aika ry:stä. Nuorten näkökulmasta keskeisiä tekijöitä aiheeseen liittyen on hatkaamisen ennaltaehkäisy eli miten poistetaan niitä vetovoimatekijöitä, jotka vetävät pois sijaishuoltopaikasta. Tuetaanko esimerkiksi läheis-, kaveri- ja seurustelusuhteita, miten nuori pääsee osaksi sijaishuoltopaikan arkea ja yhteisöä sekä saavatko nuoret tarvitsemaansa apua mm. mahdollisiin mielenterveyden ja päihteiden käytön haasteisiin? Keskeinen asia hatkaamisen ennaltaehkäisyn näkökulmasta on nuorten osallisuuden toteutuminen arjessa, tuleeko nähdä ja kuulla? Ennaltaehkäisyn kannalta nuorten mielestä oli keskeistä myös se, että miten nuorten kanssa käydään läpi se, millä tavoin mahdollisiin hatkatilanteisiin yksikössä suhtaudutaan ja miten tällaisessa tilanteessa toimitaan.

Nuoren sijaishuoltopaikasta poistumisen aikana olisi nuorten mielestä tärkeää aktiivinen yhteydenpito, välittämisen osoittaminen ja luottamuksen rakentaminen esimerkiksi viestein ja mahdollisesti tapaamisten

muodossa. Sijaishuoltopaikkaan palaamisen tulisi olla nuorille turvallista ja mahdolliset seuraamukset selkeästi tiedossa. Pelko sijaishuoltopaikkaan palaamisesta voi pitkittää poissaoloaika.

Vanhempien näkökulma:

Sijaishuollossa asuvien vanhempien näkökulmaa ilmiöön toi Päivikki Mysirlakis Kasper ry:stä. Nuoren hatkaaminen vaikuttaa monin tavoin myös vanhemman tilanteeseen. Vanhemmilla on huoli ja pelko siitä, mitä omalle lapselle voi tapahtua? Vanhemmat saattavat olla jatkuvassa hälytystilassa, heillä saattaa esiintyä erilaisia oireita, kuten unettomuutta, toivottomuutta ja epävarmuutta. Oman lapsen hatkaaminen synnyttää pettymystä ja turhautuneisuutta lastensuojelua ja palvelujärjestelmää kohtaan. Hatkaamisen seurauksena oman lapsen tilanne saattaa entisestään pahentua ja vanhemmille syntyä kokemus siitä, että lastensuojelulla ei ole riittävästi keinoja suojella lasta.

Ammattilaisten tulisi kiinnittää huomiota vanhempien jaksamiseen ja hatkaavan nuoren mahdollisiin edelleen kotona asuviin sisaruksiin. Vanhempien saattaa olla hankalaa tai heillä ei ole voimavaroja keskustella kotona asuvien lasten kanssa tilanteesta, mutta usein myös sisarukset kantavat huolta ja saattavat tarvita ulkopuolista apua. Vanhemmilla saattaa olla hyvin erilainen suhtautumistapa nuoren hatkailuun, joka voi aiheuttaa ristiriitoja vanhempien välillä. He saattavat myös tarvita tukea, kuinka hatkareissun jälkeen suhtautua nuoreen. Vanhemmat kokevat yhteistyön erityisen tärkeänä sosiaalityöntekijän ja sijaishuoltopaikan kanssa, heille on tärkeää, ettei heitä jätetä ulkopuolelle. Toimiva yhteistyö mahdollistaa tiedon jakamisen ja lisää yhteistä ymmärrystä nuorten tilanteesta ja tarpeista. Vanhemmat haluavat saada nuorelleen apua ja usein kokevat, että nuorta pompotellaan erilaisten palveluiden välillä. Vanhemmat kokevat nuoren olevan eriarvoisessa asemassa verrattuna ikätovereihinsa, koska hatkoilla oleva nuori ei ole kadonnut henkilö ja poliisi ei aktiivisesti etsi nuorta. Nuorten auttamiseen tarvitaan riittäviä keinoja auttaa ja suojella nuoria. Jatkuvasti hatkoilla olevaa nuorta on vanhempien näkökulmasta lähes mahdotonta auttaa.

Lastensuojelulaitoksissa tehtävän työn näkökulma:

Lastensuojelulaitoksissa tehtävän työn näkökulmaa hatkaamiseen liittyen toi Perhekuntoutuskeskus Lausteen Marjo Oinonen. Lausteella luvattomia poissaoloja on seurattu useamman vuoden ajan ja seuranta on kehitetty hyödyntäen Lastensuojelun Keskusliiton Hatkassa-selvitystä luvattomista poissaoloista ja sijaishuoltopaikkojen toimintakäytännöistä (Lehtonen & Telen 2013).

Seurannan pohjalta tehtyjä keskeisiä huomioita: suuri osa nuorista poistuu lyhyeksi ajaksi ja palaa tämän jälkeen sijaishuoltopaikkaan. Osa nuorista on poistuessaan usein poissa pidempiä ajanjaksoja eli viikkoja tai enemmän. Nämä poissaolot kasaantuvat usein samoille nuorille ja taustalla olevia syitä ovat esimerkiksi erilaiset syyt kotona, sijaishuoltopaikassa, nuoren omat haasteet tai vapaudenkaipuu. Osalla nuorista on vetovoimatekijöitä pois yksiköstä, jotka vetävät luvattomiin poissaoloihin ja toisinaan joku nuorista saattaa hakea arvostusta toiminnallaan. Pitkään poissaolevat nuoret, jotka ovat poissa yksiköistä kuukausia tai pysyvästi, joutuvat elämään vailla suojaa ja turvaa, jonka takia he ovat jatkuvasti varuillaan, nuoret eivät luota lastensuojeluun eikä viranomaisiin ja saattavat vastustaa niitä sekä jotkut nuorista saattavat olla syvälläkin rikosmaailmassa, mutta eivät kaikki.

Lausteella sijaishuoltopaikasta luvatta poistumisiin vaikutetaan varmistamalla osallisuuden toteutuminen rakenteissa, sillä peläksi kuulluksi tuleminen ei vahvistaa osallisuuden kokemusta, vaan asioihin täytyy tulla muutoksia ja nuorelle kokemus siitä, että hänen mielipiteillään on merkitystä, se vaikuttaa ja nuoret haluavat oikeasti muuttaa asioita. Muita vaikuttamisen keinoja ovat mm. terapeutin työn viitekehys, työn suunnitelmallisuus ja yksilöllisyys, yhteiset tavoitteet ja vaikuttavuuden arviointi.

Nuorten poissaoloja ehkäisee riittävä oma aika ja omat menot, joka tarkoittaa etenkin suljetuissa yksiköissä esimerkiksi riittävästi ulkoiluja. Yhteinen tekeminen, vahva yhteisöllisyys, nuorten kokemus heihin ja heidän hyvinvointiinsa panostamisesta, läheiset, ystävät ja kumppanit saavat vieraila laitoksessa, hyvä ruoka, nuorten omassa käytössä oleva oma tila, tekeminen ilman aikuisia ja käytössä oleva raha. Sijaishuoltopaikkaan palaamista helpottaa, ettei tule liian kovia rajoituksia palatessa, poissaolon käsittely tapahtuu nuoren ehdoilla ja aikataulussa, nuori saa omaa rauhaa palaamisen jälkeen eli ei heti seuloja tai muuta, nuoren kanssa pitäisi viettää paljon aikaa ja tehdä yhdessä asioita, kun hän palaa ja käsitellä poissaoloon johtaneet syyt. Nuorilla tulee olla mahdollisuus käsitellä hankalia asioita tarvittaessa myös anonymisti ja nuoret haluavat tuntea, että ohjaajat oikeasti välittävät heistä.

Sosiaalityön näkökulma:

Lastensuojelun sijaishuollossa tehtävän sosiaalityön näkökulmasta tilaisuudessa oli alustamassa sosiaalityöntekijä Heta Kulla-Mykkänen. Hän kuvasi hatkaamista laitoshoidon sosiaalityön inhottavimmaksi asiaksi. Yksilötasolla hatkaamiseen liittyy lukuisia vaaroja: päihteet, hyväksikäyttö, rikollisuus, rahan ansaitseminen seksuaalisilla tai muilla teoilla, velat ja väkivalta. Sosiaalityöntekijät kokevat psyykkistä painetta hatkojen aikana. Se synnyttää avuttomuuden ja keinottomuuden tunne, kun työ on kiireistä ja todella aikataulutettua, pelkästään virka-avun pyytäminen sotkee aikataulut. Hatkaaminen saattaa synnyttää sosiaalityöntekijöissä myös omaan osaamiseen liittyvää pohdintaa: enkö ole tämän parempi sossu? Miten luoda luottamusta ja vähentää mahdollista pelkoa sosiaalityöntekijää kohtaa? Vuorovaikutuksen kannalta tilanteet ovat haastavia, harvat vanhemmista tukevat hatkaamista, päihteiden käyttöä ja vastaavaa käyttäytymistä. Miten sosiaalityöntekijän tulisi toimia, kun lapsi neuvottelee omaan sijaishuoltopaikkaan palaamiseen liittyviä ehtoja, joka pakottaa sosiaalityöntekijää eettiseen pohdintaan, miten toimia?

Järjestelmätasolla näkyy tähänkin aiheeseen liittyvä resurssien riittämättömyys, joka näkyy esimerkiksi siinä, että toimijat ovat tyytymättömiä toisiinsa, järjestelmä on sirpaleinen, toimintoja ja toimintatapoja on valtavasti. Lastensuojelun sosiaalityön näkökulmasta paljon muuta ei pystytäkään tekemään, kuin tavoitella puhelimitse. Muuhun ei riitä aika eikä välttämättä aina osaaminenkaan. Laitoksilla toistuvat poissaolot synnyttävät turhautumista, kun lapsia ei saada pysymään sijaishuoltopaikoissa. Laitoksilta edellytetään etsimistä, joka toteutuu hyvin sattumanvaraisesti. Käytännöt eri toimijoiden välillä vaihtelevat, joskus viitataan resurssipulaan, toisinaan toiminta tuntuu piittaamattomalta. Maantiede haastaa etsintää, kun sijaishuoltopaikat ovat usein kaukana niistä alueista, joille nuoret päätyvät. Poliiseilta virka-avun pyytäminen ja sen saaminen tuntuu vaikealta sosiaalityön näkökulmasta sekä sitä saatetaan odottaa valtavan pitkän aikaa. Kysymyksiä, joita poliisin kanssa tehtävään yhteistyöhön sosiaalityön näkökulmasta liittyy, on esimerkiksi: miksi sitä tarvitsee aina pyytää kirjallisesti, miksi toimintatavat vaihtelevat niin paljon ja miksei puhelinta voisi paikantaa?

Nuoren sijaishuoltopaikkaan palaamisen jälkeen sosiaalityöntekijät joutuvat vaikeiden ratkaisujen äärelle. Mikä on lapsen etu? Usein kaikki perusteet sijoituksen jatkamiselle ja liikkumisvapauden rajoittamiselle ovat olemassa. Milloin pitää löysätä, milloin kiristää? Miten toimia niin, etteivät rajoitustoimenpiteet tunnu lapsesta rangaistukselta? Missä kohtaa pitää miettiä sijaishuoltopaikan muutosta? Äärimmäisissä tilanteissa syntyvää pohdintaa: Palveleeko koko sijoitus tavoitetta? Milloin luovuttaa? Olisiko parempi ”huonossa kodissa” kuin kokonaan hunningolla? Asiat, jotka liittyvät ilmiöön, mutta joista ei juuri puhuta: Miten auttaa velkojen kanssa? Huume- tai muita velkoja ei voida maksaa, mutta ne voivat olla niin vakavia, että kaikki muu lapsen elämässä vaarantuu. Hyväksikäyttö ja vastaavat, jotka synnyttävät uusia traumoja hatkojen aikana.

Poliisin näkökulma:

Poliisin näkökulmasta ilmiötä oli avaamassa Helsingin poliisilaitoksen Rikostutkintayksikön nuorisoryhmän tutkinnanjohtaja Marko Forss. Helsingissä on vuosittain 800–900 hatkalaisen etsintäkuulutusta, näitä nuoria ei kuitenkaan pystytäkään aktiivisesti etsimään. Poliisin tekemän työn näkökulmasta erityisinä haasteina esiin

nousevat hatkassa olevien nuorten mahdollisesti tekemät rikokset ja rikoksen uhriksi joutuminen, jotka ovat suhteellisen yleisiä.

Poliisilla itsellään on keinoja hatkaamisen ehkäisemiseksi niissä tapauksissa, joissa lasta epäillään samalla myös rikoksista, mutta pääpaino tulisi olla lastensuojelulain rajoitustoimilla, eikä rikosprosessuaalisilla pakkokeinoilla. Rikoksesta todennäköisin syin epäiltyjen nuorten kohdalla näitä rikoskierteen katkaisukeinoja ovat matkustuskielto ja tehostettu matkustuskielto, jonka lisäksi viimesijaisena pakkokeinona on vangitseminen. Matkustuskiellolla on saatu hyviä tuloksia aikaan, ja lapsi on voinut rauhoittua sijoituspaikkaansa. Tämä lähinnä sen takia, että lapsi tiedostaa sen, että jos hän hatkaa, hänet voidaan pidättää ja vangita. Toisaalta tämä sama tehokkuus tulisi saavuttaa lastensuojelulain rajoitustoimilla, mutta tällä hetkellä se ei toteudu.

Tämän takia LVR tulisivin saada sellaiseksi, että se tosiasiallisesti rajoittaisi lapsen menemistä ja sitä voitaisiin esimerkiksi tarpeen mukaan tiukentaa, jos lapsi hatkaa LVR:n aikana. Tiukennuksena voi näiltä osin tulla kyseeseen esimerkiksi EHO-jakso, mutta sinne on kuukausien jonot, joka luo oman haasteensa. Kyseinen jono ja hidas prosessi EHO-jaksolle pääsemiseksi aiheuttavat myös sen, että osa lapsista joutuu tutkintavangiksi. Osassa tapauksista lapsi on voinut välttää tutkintavankeuden myös siten, että valvontaa lastensuojelulaitoksessa on lisätty.

Tämä sanottuna, kaiken lähtökohtana tulee kuitenkin luonnollisesti olla ennalta ehkäisevät toimenpiteet, joilla itse hatkaaminen sekä rikos- ja päihdekierteet saadaan ennalta estettyä. Tosiasia kuitenkin on, että aina tulee olemaan näitä vaativimpia tapauksia ja tällöin riittävät rajoitustoimenpiteet tulisi löytyä myös lastensuojelulain puolelta. Tulee myös muistaa, että poliisin rikosprosessuaaliset pakkokeinot eivät ole rangaistuksia yhtään sen enempää kuin lastensuojelulain rajoitustoimenpiteet.

Mitä tulee poliisin virka-apuun hatkalaisiin liittyen, on siinä varmasti tehostamisen varaa ja linjaus ottaa maksut käyttöön ei ole toimiva. Samaan aikaan on melko turhauttavaa palautella lapsia laitokseen, jos he eivät siellä pysy. Ensin tulisivin hoitaa lastensuojelulaitokset ja lastensuojelulain mukainen toiminta sellaiseksi, että hatkasta tavoitettu ei pääsisi lähtemään heti uudestaan hatkaan.

Yhteenvetoa alustuksista:

Alustukset toimivat tammikuisessa tilaisuudessa aiheeseen herättelijöinä ja niiden tavoitteena oli saada osallistajat tarkastelemaan asiaa moninäkökulmaisesti. Edellä esitetyt ajatukset ja näkemykset eivät ole siis kaikki asiat, jotka aiheeseen liittyy tietystä näkökulmasta, vaan alustajien koostamia ajatuksia, joilla ihmisiä heräteltiin tarkastelemaan asiaa myös oman toimintansa ulkopuolelta lyhyillä puheenvuoroilla. Hatkaaminen on ilmiönä kompleksinen, siihen liittyy niin edellä esitettyjä kuin laajasti muita näkökulmia sekä toimijoita. Ilmiöön puuttumiseksi, kestävien toimintatapojen kehittämiseksi ja vaikuttavien toimintamallien löytämiseksi yhteisen ymmärryksen lisäämistä ja syventämistä tarvitaan.

Tilaisuudessa lisättiin ja syvennettiin tätä yhteistä ymmärrystä alustusten lisäksi pienryhmäkeskusteluissa, joiden antia on seuraavaksi koottu kolmen kokonaisuuden alle. Näitä kokonaisuuksia ovat: hatkaamisen ennaltaehkäiseminen, toiminta hatkaamisen aikana ja palaaminen sijaishuoltopaikkaan.

Pienryhmäkeskustelut

Hatkaamisen ennaltaehkäiseminen:

Ennaltaehkäisemisen näkökulmasta tilaisuudessa käydyissä keskusteluissa nousee esiin turvallisten ja luotettavien ihmissuhteiden merkitys, hoitamattomien ongelmien ja haasteiden vaikutus ja palvelujärjestelmään liittyvät asiat.

Turvalliset ja luotettavat ihmissuhteet sekä niiden tukeminen auttavat nuoria kiinnittymään sijaishuoltopaikkaan. Tärkeimpänä tekijänä hatkaamisen ennaltaehkäisyyn kannalta nousi kaikkien keskusteluryhmien materiaaleissa sijaishuoltopaikan aikuisten ja nuorten välisten suhteen merkitys. Tärkeänä näiden suhteiden kannalta pidettiin luottamusta ja sen vahvistamista, aitoa kiinnostusta nuorta kohtaan sekä nuoren kuulluksi, nähdyn ja kohdatuksi tulemista. Tärkeänä pidettiin sijaishuoltopaikkaan tulemisen vaihetta ja avosylin vastaanottamista, tasavertaiseksi jäseneksi yhteisöön liittymistä ja työntekijöiden tutustumista nuoreen. Nuorten osallisuuden tukemisella, heidän viestinsä tosissaan ottamisella, hyväksynnän ja turvallisuuden tunteen vahvistamisella nähtiin olevan myös vaikutuksia hatkaamisen ennaltaehkäisyyn. Keskeisenä tekijänä sijaishuoltopaikkaan sitoutumisessa, siellä viihtymisessä ja hatkaamisen ennaltaehkäisyssä koettiin myös sijaishuoltopaikan ulkopuolisten ihmissuhteiden tukeminen esimerkiksi ystäviin, seurustelukumppaneihin, vanhempiin ja nuoren itsensä määrittelemiin läheisiin yleensäkin.

Hoitamattomat haasteet ja ongelmat vetävät nuoria pois sijaishuoltopaikasta. Keskustelijat kokivat, että keskeistä ennaltaehkäisyyn näkökulmasta on lapsen mahdollisten haasteiden ja ongelmien tunnistaminen mahdollisimman varhaisessa vaiheessa, jotta ne pystytään ottamaan huomioon ja hoitamaan. Nuorille tulisi olla tarjolla päihde- ja mielenterveystyötä sijaishuollon ulkopuolella, mutta osaamista tulisi tarvittaessa olla myös sijaishuoltopaikassa. Nuoria tulisi pystyä tukemaan ja nuorten saada apua myös mahdollisten aikaisempien traumaattisten kokemusten käsittelyyn, tunteiden tunnistamiseen, käsittelyyn ja ilmaisuun. Tukea pitäisi pystyä tarjoamaan monialaisesti niin, että esimerkiksi päihde- ja mielenterveyden ongelmiin ja aggressiiviseen käyttäytymiseen saisi apua. Tilanteissa, joissa esimerkiksi vanhempi piilottelee omaa lastaan, tuen ja avun tarjoamista sekä ongelmiin puuttumista tulisi kohdentaa myös vanhemmille.

Toiminnan suunnitteleminen ja palvelujärjestelmän haasteet vaikeuttavat ennaltaehkäisevää työtä. Oikean, lapsen tarpeita vastaavan, sijaishuoltopaikan valinta ennaltaehkäisee hatkaamista. Tämä vaatii lapsen ennakkotilanteen riittävää selvittämistä ja hänen tarpeitaan vastaavan sijaishuoltopaikan löytymistä. Sijaishuoltopaikoissa tulee olla riittävää osaamista ja resursseja lapsen tarpeita vastaavan hoidon järjestämiseksi. Henkilöstöresurssit ja henkilöstön vaihtuvuus lisäävät hatkaamisriskiä sijaishuoltopaikoista, jonka lisäksi vaihtuvalla henkilöstöllä ei välttämättä ole riittävää osaamista toimia tilanteissa, joissa hatkaaminen on todennäköistä tai jo tapahtunut. Työntekijöiden yhdessä lasten kanssa käytettävissä olevan ajan puute näkyy myös lisääntyneinä hatkaamisina. Keskusteluissa nousi myös esiin, että nykyisellään palvelujärjestelmä kannustaa sijaishuoltopaikan muutoksiin erikoistuneisiin ja vaativampaa hoitoa tarjoaviin yksiköihin sen sijaan, että tukea annettaisiin sinne, missä ihmissuhteet ovat. Esiin nousi myös kaikkien osapuolten yhteisten tavoitteiden ja yhteen hiileen puhaltamisen tarve. Lisäksi pohdittiin myös sitä, onko lastensuojelulaitos aina lapselle tarkoituksenmukainen paikka, mutta korostettiin sitä, että lapselle ei saa viestiä tai tulla kokemusta missään tilanteessa, että hänen kohdallaan oltaisiin ”nostettu kädet pystyyn”.

Toiminta nuoren ollessa hatkassa:

Keskusteluissa tilanteista, joissa nuori on hatkassa, keskeisiksi kokonaisuuksiksi muodostuivat hatkaamiseen liittyvät moninaiset syyt ja niiden ymmärtäminen, yhteyden ja ihmissuhteiden ylläpitämisen tärkeys ja monialaisen työn tekeminen, johtaminen ja haasteet.

Keskusteluissa korostettiin sitä, että jokainen hatkaamistilanne on omanlaisensa, joka tulee muistaa ja pitää mielessä myös sen aikana tehtyjen toimenpiteiden osalta. Hatkaamiseen saattaa liittyä keskeisesti mm. päihteiden käyttö, rikosten tekeminen ja niiden uhriksi joutuminen, väkivalta, kaltoinkohtelu. Toisaalta niihin voi myös liittyä pahaa oloa sijaishuoltopaikassa olemisesta tai esimerkiksi huolta itselle läheisistä ihmisistä.

Myös vanhemmat voivat suhtautua tilanteisiin hyvin erilaisin tavoin, osa lähtee aktiivisesti etsimään omaa lastaan, kun taas toiset saattavat piilotella omaa hatkassa olevaa lastaan. Tärkeää jokaisessa tilanteessa onkin arvioida sitä yksilöllisesti lapsen tilanteesta käsin ja sen pohjalta luoda suunnitelmaa siitä, mitä tulee tehdä seuraavaksi.

Keskeiseksi tekijäksi nuoren ollessa hatkassa koettiin laajasti yhteyden pitäminen ja säilyttäminen nuoreen myös sen aikana. Jatkuvalle yhteydenpidolle, tai vähintään yrityksellä, voidaan vahvistaa nuoren uskoa siihen, että hänestä välitetään ja varmistaa nuoren turvallisuutta hatkassa olon aikana. Yhteydenpidossa tulee olla rehellinen eikä tehdä katteettomia lupauksia, joita ei voida myöhemmin pitää, esimerkiksi nuoren houkuttelussa takaisin sijaishuoltopaikkaan. Nuoren tunnetta ja kokemusta siitä, että hän on tärkeä ja hänestä välitetään, vahvistetaan aktiivisella yhteydenpidolla niin sijaishuoltopaikan aikuisten, mutta myös lapsen läheisten toimesta. Nuorelle on tärkeä luoda tunnetta siitä koko hatkassa olon ajan, että hän on tervetullut takaisin sijaishuoltopaikkaan ja koska tahansa saa palata. Nuoren tilanteen huomioiden voi olla tärkeä pohtia myös luottamuksen rakentamisen mahdollisuuksia esimerkiksi tapaamisella, ruokakassin toimittamisella tai vastaavilla toimilla. Nuoren ollessa hatkassa on tärkeää, että myös työntekijöiden ja läheisten tunteet tunnustetaan ja niihin on mahdollista saada tukea. Työntekijöillä voi olla jatkuva huoli hatkassa olevan nuoren hyvinvoinnista, voimattomuuden ja turhautumisen kokemuksia, kun nuori on lähtenyt pois. Näiden tunnustaminen on tärkeää ja työntekijöillä tulee olla niissä tukea, sillä he omalta osaltaan tukevat myös hatkassa olevan nuoren vanhempia, muita läheisiä ja sijaishuoltopaikassa asuvia muita lapsia ja nuoria.

Merkittävän haasteena ja kehittämistarpeita vaativana kokonaisuutena koettiin monialainen työskentely ja eri toimijoiden roolit siinä. Monissa keskusteluissa nousi esiin tarve selkeämmille, kansallisille ohjeistuksille ja toimintamalleille ilmiöön liittyen sekä prosessien kokonaisvaltaista selkeyttämistä, kehittämistä ja koulutusta. Alueelliset, organisaatio- ja työntekijäkohtaiset toisistaan eroavat toimintamallit haastoivat yhteistyön toteuttamista. Haasteita koettiin esimerkiksi virka-avun saamisessa ja sen tekemiseen liittyvissä vaikeuksissa. Poliiseilla taas on vaihtelevat resurssit toimia eri puolilla Suomea, ja ne poliisit, jotka eivät työskentele aktiivisesti näiden nuorten parissa eivät tiedä heidän tulisi etsiä tai miltä he näyttäivät. Epäselvyyksiä oli siinä, kuka hatkassa olevien nuorten tilanteista vastaa ja työskentelyä johtaa, keneen luotetaan ja miten yhteistyö toimii. Lastensuojelulaitoksen henkilöstö on vastuussa lapsen etsimisestä, joten heidän turvallisuutensa tulee näissä tilanteissa turvata monin tavoin. Näillä työntekijöillä oli myös kokemusta siitä, että heidän näkemyksiään tilanteesta saatetaan kyseenalaistaa. Kaikkien toimijoiden välistä yhteistyötä korostettiin laajasti ilmiöön puuttumiseksi ja hatkassa olevien nuorten auttamiseksi parhaalla mahdollisella tavalla, vaikka tilanteet synnyttävät usein myös turhautuneisuutta, näitä tunteita pitäisi pystyä sietämään yhteistyön sujuvuuden takaamiseksi. Koskaan ei saisi ajatella, että lasta olisi turha lähteä etsimään, koska lasta ei kuitenkaan saada kiinni. Toimivat hallintorajat ylittävä yhteistyö nopeuttaa lapsen löytymistä ja helpottaa etsinnän tekemistä.

Palaaminen sijaishuoltopaikkaan:

Lapsen palaamista sijaishuoltopaikkaan pidettiin tärkeänä niin lapsen tilanteen selvittämisen, hyvinvoinnin kuin mahdollisten tulevien hatkaamistilanteiden ennaltaehkäisyssä näkökulmasta. Keskeisinä tekijöinä esiin nousivat perustarpeiden varmistaminen, yksilökohtainen harkinta jatkotoimenpiteistä ja yhdessä eteenpäin meneminen hatkaamisen jälkeen.

Tärkeänä ja ensimmäisenä asiana nuoren hatkalta palaamiseen liittyen pidettiin perustarpeiden turvaamista siinä hetkessä. Käytännössä tämä tarkoittaa ruokaa, juomaa, lämmintä kylpyä tai suihkua ja puhdasta sänkyä. Keskusteluissa korostui lämpimän ja turvallisen vastaanottamisen merkitys, lasta tulisi kannustaa ja kehua siitä, että hän tekee oikein palatessaan ja on tervetullut. Työntekijöiden ja vanhempien on tärkeä paluun aikana pitää pidemmät keskustelut tai ”saarnat” huolesta käymättä läpi, vaan korostaa paluun positiivista merkitystä. Mikäli paluu tapahtuu jonkun muun toimesta, kuin nuoren oma-aloitteisesta palaamisesta, samat

asiat ovat joka tapauksessa tärkeitä. Keskustelun aika tulee akuutin palaamisvaiheen jälkeen, jos nuori ei nosta asioita itse esille.

Sijaishuoltopaikkaan palaamisen kannalta on tärkeää, että tehdään yksilökohtaista harkintaa ja mietitään tarvittavia toimenpiteitä lapsen kokonaistilanne huomioiden. Lapsen tunteminen on tärkeää, joskus tarvitaan esimerkiksi liikkumisvapauden rajoittamista tai seulojen ottamista. Nekin voi tehdä empaattisesti yhdessä nuorta kuullen, kertoen ja perustellen miksi toimitaan, kuten toimitaan. Lasta kunnioittamalla, tilanteen mahdollisimman hyväksi luomalla, keskustelulla ja luottamusta rakentamalla sijaishuoltopaikkaan palaamisen jälkeen voidaan vähentää riskiä uudelleen karkaamiselle. Nöyryyttävät käytännöt ja toimintatavat palaamisen yhteydessä nostavat osaltaan riskiä uudelleen hatkaamiselle ja sen pitkittymiselle. Hatkareissuilla on voinut käydä myös nuorta hävettäviä, nöyryyttäviä ja traumaattisia kokemuksia, joista olisi tärkeä pystyä puhumaan avoimesti yhdessä nuoren kanssa, kun se tuntuu mahdolliselta. Myös mahdollisten velkojen tai vastaavien selvittely voi olla tarpeen, jotta voidaan ennaltaehkäistä uudelleen hatkaamista.

Lapsen osallisuuden tukeminen on tärkeää myös hatkareissulta palaamisen jälkeen, aloittaen pienistä asioista, jos suuremmista ei ole mahdollista. Yhdessä vuorovaikutussuhteessa nuoren ja työntekijöiden olisi tärkeää löytää niitä juurisyytä, jotka johtavat hatkaamiseen ja voidaanko niihin jotenkin vaikuttaa yhdessä. Sosiaalityöntekijöiden olisi hyvä olla mahdollisuuksien mukaan myös tilanteen selvittelyssä nuoren palattua sijaishuoltopaikkaan yhdessä lastensuojelulaitosten työntekijöiden kanssa. Tärkeää on katsoa yhdessä eteenpäin ja miettiä, miten me voimme yhdessä toimia niin, että nuori ei kokisi tarvetta hatkaamiselle tulevaisuudessa.

Yhteenveto pienryhmäkeskusteluista

Pienryhmien tuottamassa kirjallisessa materiaalissa nousi paljon keskeisiä ja tärkeitä tekijöitä hatkaamisen ennaltaehkäisemiseksi, toiminnasta nuoren ollessa hatkassa ja paluusta sijaishuoltopaikkaan. Keskustelujen annin voisi koittaa tiivistää:

Hatkaamista ennaltaehkäisee turvalliset ja luotettavat ihmissuhteet, nuoren tarpeita vastaavan hoidon ja kuntoutuksen saaminen sekä sijaishuollon suunnitelmallisuus.

Nuoren ollessa hatkassa tulisi tunnistaa jokainen hatkatilanne omana ja ainutkertaisena tilanteena ja toimia sen pohjalta, nuoreen tulee pitää aktiivisesti yhteyttä hatkan aikana ja monialaisen yhteistyön haasteet eivät saa nousta esteiksi nuoren auttamiseksi.

Palaaminen sijaishuoltopaikkaan tulee hoitaa turvallisesti, ensin perustarpeista huolehtien, jokaisessa tilanteessa tulee tehdä yksilökohtaiset ja ymmärrettävät jatkotoimenpiteet ja siirtyä yhdessä kohti tulevaisuutta.

Koosteen yhteenveto

Järjestetty tilaisuus hatkaamiseen liittyen ja tämä kooste ovat hyvin pieniä pintaraapaisuja laajaan ja kompleksiseen ilmiöön liittyen. On täysin selvää, että yhden iltapäivän tilaisuudessa aiheeseen ei päästy vielä kovin syvälle. Se kuitenkin onnistui tehtävässään tuoden eri alojen ammattilaisia yhteisen keskustelun äärelle aiheeseen liittyen ja kooten erilaisia ajatuksia sekä kokemuksia aiheeseen liittyen yhteen. Näin olleen aiheeseen liittyvän ymmärryksen voidaan ajatella ainakin jossain määrin lisääntyneen ja syventyneen.

Tulevaisuudessa onkin jatkettava yhteistä keskustelua aiheeseen liittyen, löytää olemassa olevia toimintamalleja ja kehittää uusia, joilla lastensuojelua ja sen prosesseja myös hatkaamiseen liittyen voidaan jatkaa.

Koosteen tekemisestä on vastannut Pesäpuu ry:n asiantuntija Onni Westlund. Sen tekemisessä on hyödynnetty tilaisuudessa tuotettua ja syntynyttä materiaalia siihen mitään lisäämättä mitään lisäämättä. Aiheeseen ja koosteeseen liittyen voi olla yhteydessä Onni Westlundin, onni.westlund@pesapuu.fi, p. 045 886 3326.

Lukemista:

Lehtonen, I. & Telen, J. 2013. Hatkassa - Selvitys nuorten luvattomista poissaoloista ja sijaishuoltopaikkojen toimintakäytännöistä. Lastensuojelun Keskusliitto.

<https://www.lskl.fi/materiaali/lastensuojelun-keskusliitto/Hatkassa.pdf>

Isoniemi, S. 2019. Sijaishuoltopaikasta luvatta poistuminen ja sinne palaamatta jääminen poliisin lastensuojeluviranomaisille antaman virka-avun näkökulmasta. Vaasan yliopisto.

<https://osuva.uwasa.fi/handle/10024/8186>

Sumuvuori, S. 2019. Integroitu kirjallisuuskatsaus lapsen sijaishuoltopaikasta karkaamisen syy- ja riskitekijöihin kohdistuvasta kansainvälisestä tutkimustiedosta. Tampereen yliopisto.

<https://trepo.tuni.fi/handle/10024/117439>

Nieminen, R. 2019. Monialainen yhteistyö lapsen poistuessa luvatta sijaishuoltoyksiköstä. Seinäjoen ammattikorkeakoulu.

<https://www.theseus.fi/handle/10024/260759>

Westlund, O. & Liukkonen, J. Näkökulmia nuorten osallisuuteen sijaishuollon laitoshoidossa. Teoksessa: Mikä auttaa? Tutkimusperustaiset ja käytännössä toimivat työmenetelmät teininä sijoitettujen lasten hoidossa. Toim. Heino, T. 2020. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos.

<https://www.julkari.fi/handle/10024/140861>